

Priručnik za promatranje Povorki ponosa

Uvod: Promicanje ljudskih prava; dva lica istog novčića	2
Važnost korištenja prava	2
Važnost bilježenja kršenja ljudskih prava	3
1. Načela nadgledanja kršenja ljudskih prava	4
1.1. Elementi nadgledanja	4
1.2. Različite vrste obveza	5
1.3. Kršenja ljudskih prava	5
2. Međunarodni standardi primjenjivi na Povorke ponosa	6
2.1. Međunarodni standardi ljudskih prava	6
2.1.1. "Opća deklaracija o ljudskim pravima"	6
2.1.2. "Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima"	6
2.1.3. Rezolucije Ujedinjenih naroda	7
2.2. Europski standardi ljudskih prava	9
2.2.1. Vijeće Europe	9
2.2.2. Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESS)	13
2.2.3. Europska unija	14
2.3. Nacionalno zakonodavstvo	17
2.4. Zaključak	17
3. Promatranje Povorki ponosa	18
3.1. Što je promatranje?	18
3.2. Kako se vrši promatranje?	19
3.3. U kojim je okolnostima promatranje potrebno?	19
3.4. Zašto je sve ovo važno?	20
3.5. Praktični savjeti za nadgledanje Povorki ponosa	20
3.5.1. Prije povorke	20
3.5.2. Za vrijeme povorke	24
3.5.3. Nakon povorke	25
4. Izvještavanje	25
4.1. Sustav Ujedinjenih naroda	26
4.1.1. Odbor za ljudska prava	26
4.1.2. Posebne izvjestiteljice/izvjestitelji i predstavnice/predstavnici	28
4.2. Vijeće Europe	30
4.3. OESS	30
4.4. Europska unija	32
5. Pravni postupak	33
5.1. Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda	34
5.2. Europski sud za ljudska prava	35
Dodatak Priprema za nadgledanje kršenja ljudskih prava	37
Izvori o nadgledanju kršenja ljudskih prava	37
Dokumenti o nadgledanju povorki i prosvjeda	37
Kontakt-adrese nevladinih udruga	38

Uvod: Promicanje ljudskih prava; dva lica istog novčića

Ovaj uvod prikazuje dva aspekta rada većine nevladinih udruga uspostavljenih u svrhu promicanja ljudskih prava LGBT osoba: korištenje ljudskih prava bez diskriminiranja, i nadgledanje i prijavljivanje povreda tih prava kada do toga dođe.

Važnost korištenja prava

Paula L. Ettelbrick, izvršna direktorica Međunarodne komisije za ljudska prava gejeva i lezbijki (IGLHRC)

Sve aktivistice i svi aktivisti koje/i teže društvenoj promjeni – a pogotovo seksualne manjine kao što su lezbijke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe – među najvažnija ljudska prava svrstavaju prava koja potpadaju pod zajednički nazivnik građanskih i političkih prava. Kao LGBT osobe znamo:

- da se bez prava na govor ne možemo javno imenovati niti učiniti svoje živote vidljivima
- da nas se uskraćivanjem prava na izražavanje sprečava da djelujemo na temelju privlačnosti koju osjećamo, da se u potpunosti predamo ljubavi, ili da se slobodno rodno izražavamo na način koji nije u skladu s konvencijama
- da bez prava na udruživanje ne možemo zakonski formirati grupe gdje bismo zajedničkim snagama usmjerile/i svoje vrijeme, energiju i strast u borbu protiv opresije i diskriminacije
- da se bez prava na okupljanje ne možemo okupljati na javnim trgovima kako bismo se suprotstavile/i zloporabi vlasti, lažima zadržanih ljudi i nepravednim zakonima
- da bez ovih prava ne možemo graditi pokret.

1969. godine, nakon što su desetljećima trpjele/i uznemiravanja, poruge, uhićenja i zlostavljanja, pederi i lezbe, *drag queens* i *queer* osobe¹, uzvatile/i su udarac. Te lipanjske večeri, prilikom jedne od mnogobrojnih racija njujorške policije u baru Stonewall, provalilo je ogorčenje i bijes generacija *queer* osoba. I otada nisu gurnuti natrag u tajnost. Policijske racije nastavile su se narednih večeri, no svake je večeri sve više ljudi marširalo spram Greenwich Villagea kako bi se usprotivile/i takvom tretmanu i uhvatile/i nagovještaj pokreta u nastajanju. S vremenom se policija predala.

Iduće su se godine na obljetnicu Pobune u Stonewallu održale povorke kako bi se odala počast novopronađenom Ponosu s kojim se dotad marginalizirana populacija predstavila svijetu. Te su povorke nagovijestile dramatičnu promjenu u odnosu na tadašnje društvene i zakonske norme, zato što su putem njih LGBT osobe ustvrdile svoje postojanje u zajednici i odlučno stale iza svog prava na

¹ "Queer" je termin koji se već donekle udomaćio na ovim prostorima, pa ga stoga ne prevodim niti posebno opisujem. Nažalost, jednostavnim preuzimanjem originalnog oblika riječi izgubila se sama srž njezinog današnjeg značenja u engleskom govornom području; izvorno pogrdan izraz za rodno-seksualnu nekonvencionalnost, "queer" je prisvojen od onih koje opisuje kako bi se konotacija srama izokrenula u izraz ponosnog samoodređenja. U Hrvatskoj je međutim taj termin lišen dvojakog značenja i presvučen aurom kulerštine, pa potpuno promašuje smisao čina izokretanja značenja (op. prev.).

život oslobođen od diskriminacije, zlostavljanja i srama. Naravno, odgovor na poruke bili su podrugljivi povici, nasilje i šok.

Tijekom 2006. održat će se na stotine Povorki ponosa diljem svijeta. U nekima od njih koračat će tisuće, čak i milijuni ljudi. U nekima, možda tek njih deset, ili četrdeset, ili stotinu. No bez obzira na veličinu povorke, javna vidljivost LGBT osoba koje će izaći na ulice odaslat će snažnu političku poruku. Povorke ponosa donose više od vidljivosti; sudjelovanjem u njima ulazimo u najvažniji oblik političkog izražavanja, a to je *neslaganje*. Neslaganje s društvenim običajima koji nas drže u strahu. Neslaganje sa zakonima koji nas kažnjavaju zbog onog što jesmo ili kako se odijevamo. Neslaganje s vjerskim fanaticima kojima služimo kao žrtvena janjad. Neslaganje s nasiljem usmjerenim na nas, na koje mnoge/i i dalje osjećaju da imaju pravo.

Slobodu nećemo ostvariti konformizmom nego neslaganjem. Poduprimo disidente svake vrste.

Važnost bilježenja kršenja ljudskih prava

Promicanje ljudskih prava uključuje i manje vidljivu aktivnost koja postoji zasebno od njihovog korištenja, a koja se obično naziva nadgledanje kršenja ljudskih prava. Kako bi LGBT osobe i udruge mogle koristiti svoja ljudska prava, važno je da se kršenja tih prava zabilježe i da se o njima izvijesti. Ovaj priručnik doprinosi zaštiti prava LGBT osoba tako što omogućava državnu zaštitu prava na okupljanje i na slobodu izražavanja bez diskriminiranja.

Ova publikacija namijenjena je osobama i udrugama koje razmatraju uključivanje u nadgledanje kršenja ljudskih prava koja se odvijaju za vrijeme Povorka ponosa. Metoda nadgledanja kršenja ljudskih prava koja se ovdje opisuje jest promatranje povorke od strane nepristranih promatrača/ica.

Priručnik zadržava fokus na nadgledanju Povorki ponosa. ILGA-Europe trenutno također radi na sastavljanju teksta kojim bi se ponudila općenita pomoć u organizaciji Povorki ponosa i sličnih događanja u neprijateljski nastrojenom okruženju. Taj će tekst pokriti mnoge teme, uključujući pripremu povorke, strategije odnošenja s medijima i javnošću, tretman suprotstavljanja vjerskih grupacija, međunarodnu solidarnost, i korištenje europskih ljudsko-pravaških institucija. Tekst će proisteći iz EuroPride London 2006 konferencije nazvane "Ponos protiv predrasuda", uz podršku Amnesty International UK-a i Udruge europskih organizatora/ica Povorki ponosa. Bit će objavljen na web stranici ILGA-Europe-a u ljeto 2006.

Priručnik se sastoji od pet poglavlja. Prvo poglavlje ukratko objašnjava načela nadgledanja kršenja ljudskih prava i što se pod tim podrazumijeva. Drugo poglavlje navodi relevantne instrumente ljudskih prava na koje se možemo pozvati ako je Povorka ponosa zabranjena ili izložena nasilju. Treće poglavlje daje nekoliko praktičnih savjeta koji se odnose na nadgledanje kršenja ljudskih prava putem promatranja Povorki ponosa. Nakon što se prikupe činjenični podaci, važno je sabrati te podatke u izvješću koje će se potom poslati relevantnim udrugama za promicanje ljudskih prava. Četvrto poglavlje ukazuje

na mogućnost prijavljivanja povrede ljudskih prava na međunarodnoj razini. Nude se podaci o udrugama koje nadgledaju implementaciju standarda ljudskih prava, kao i upute o tome kako s njima stupiti u kontakt. Peto poglavlje bavi se mogućnošću sudskog procesuiranja slučajeva kršenja ljudskih prava pred nacionalnim i međunarodnim sudovima. Ujedno se navode i izazovi koje ovaj pristup nosi sa sobom.

1. Načela nadgledanja kršenja ljudskih prava

Nadgledanje kršenja ljudskih prava je mehanizam namijenjen sistematičnom i činjenicama potkrijepljenom ukazivanju na povredu međunarodno priznatog standarda u području ljudskih prava. Nadgledanje kršenja ljudskih prava može se obavljati na razne načine; moguće je promatrati događanja poput Povorke ponosa ili suđenja, ili pak raditi intervjue sa žrtvama ili počiniteljima/cama kršenja ljudskih prava.

1.1. Elementi nadgledanja

Za nadgledanje je potrebno uzeti u obzir tri elementa:

1. Postojanje međunarodno uspostavljenog **standarda ljudskih prava** u odnosu na Povorku ponosa, posebice onih standarda koji se tiču prava na slobodu okupljanja i izražavanja i odredbi o nediskriminiranju.
2. **Obvezu** države ili državnih čimbenika na zaštitu ovih prava. Do praktičnih implikacija dolazi se na temelju međunarodnih standarda.
3. **Činjenice** koje podupiru tvrdnju da je došlo do kršenja prava lezbijki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba.

Nadgledanje kršenja ljudskih prava obično provodi treća stranka koja nije uključena u Povorku ponosa niti je sama žrtva kršenja ljudskih prava, ne djeluje u ime države, niti sama krši ljudskih prava. Ta treća stranka može biti pojedinac/ka, nevladina udruga ili međunarodna udruga. Na primjer, Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESS) redovito organizira nadgledanja izbora u svojim zemljama članicama.

Nadgledanje kršenja ljudskih prava obično se odvija tijekom određenog vremenskog razdoblja, kako bi se utvrdio obrazac ili razvoj u zaštiti ljudskih prava. Kada je u pitanju promatranje Povorki ponosa, ovim se podrazumijeva uzastopno organiziranje nadgledanja kršenja ljudskih prava putem promatranja tijekom nekoliko godina, u onim zemljama gdje su Povorke ponosa zabranjene ili gdje se očekuje nasilno ponašanje protu-prosvjednica/ka.

Svrha nadgledanja kršenja ljudskih prava je stoga dokumentiranje povrede ljudskih prava i svraćanje pažnje vlasti ili međunarodnih udruga na određenu situaciju ili pak obrazac u kršenju tih prava.

1.2. Različite vrste obveza

Države imaju obveze koje proistječu iz međunarodnih ugovora i deklaracija koje su potpisale i ratificirale. Neke deklaracije i sporazumi imaju političku vrijednost, što znači da su politički i moralno obvezujući za države potpisnice. Iako nisu pravno obvezujući i stoga ih se ne može koristiti na sudu, te se deklaracije i sporazumi mogu koristiti pri lobiranju. Takvu vrijednost ima primjerice "Opća deklaracija o ljudskim pravima" i UN-ova "Rezolucija o promicanju prava na mirno okupljanje i udruživanje",² ili pak deklaracija s OEES-ove konferencije.³ Ovi su dokumenti u publikaciji označeni zelenom bojom.

Neki su međunarodni ugovori i paktovi pravno obvezujući za države potpisnice nakon što su ih te države potpisale i ratificirale. Na primjer, sve države članice Vijeća Europe ratificirale su "Europsku konvenciju o ljudskim pravima" i složile se da pojedinac/ka može iznijeti svoj slučaj pred Europski sud za ljudska prava ako smatra da je došlo do kršenja njegovih/njezinih prava. Važan standard prava na slobodu okupljanja postavljen je i u "Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima" kojeg je ratificiralo 156 zemalja diljem svijeta.⁴ Ovi su dokumenti u priručniku označeni plavom bojom.

Neke su norme obvezujuće za ustanove, kao što je slučaj s "Poveljom temeljnih prava Europske unije", koja je obvezujuća za Komisiju ali ne i pravno obvezujuća za države članice Europske unije dok god dokument ne bude ratificiran Ustavom Europske unije.

1.3. Kršenja ljudskih prava

Do kršenja ljudskih prava dolazi kada država prekrši prava zaštićena nacionalnim, regionalnim i međunarodnim pravom iz područja ljudskih prava. Termin "država" obuhvaća sve aktere koji obnašaju državne funkcije kao što su administracija, državna služba, nacionalni sudovi i tribunali, policija i vojska. Kada su u pitanju priznati standardi ljudskih prava, država obično ima dvostruku obvezu:

- **negativna obveza.** Ovime se podrazumijeva da zakoni i politička praksa ne bi smjeli ometati korištenje određenog prava. Primjerice, zabrana održavanja Povorke ponosa od strane gradonačelnika/ce predstavlja povredu ove obveze.
- **pozitivna obveza.** Ovime se podrazumijeva da država ima zadaću osigurati uvjete za korištenje određenog prava koliko je god to u njezinoj

² "Rezolucija o ljudskim pravima 2005/37".

³ "Završni dokument Konferencije za europsku sigurnost i suradnju", 1. kolovoza 1975., 14. I.L.M. 1292 ("Helsinška deklaracija"); Konferencija za europsku sigurnost i suradnju Dokument s kopenhaskog zasjedanja Konferencije o ljudskoj dimenziji, Kopenhagen, 29. srpnja 1990.

⁴ Popis država koje su potpisale i ratificirale ovaj Pakt može se naći na web stranici

<http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/4.htm>

moći. Primjerice, odbijanje zaštite od nasilnih protu-prosvjeda sudionicima i sudionicama Povorke ponosa može predstavljati povredu ove obveze.

Uz to, država može biti podvrgnuta obvezama programskog tipa kad su u pitanju gospodarska, socijalna i kulturna prava. U tom slučaju država ima obvezu poduzeti pozitivne korake u implementaciji određenih prava kroz odluke i programe. Međutim, prava koja se razmatraju u ovom tekstu građanske su i političke prirode, i stoga isključivo u domeni dvostruke obveze.

2. Međunarodni standardi primjenljivi na Povorke ponosa

Pravo na slobodu okupljanja priznato je i zaštićeno u nekoliko ugovora i instrumenata ljudskih prava. Ovo pravo trebalo bi se koristiti bez diskriminacije. Poput slobode izražavanja i slobode mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti, sloboda okupljanja temeljno je demokratsko pravo. Ipak, korištenje ovog prava može biti uvjetovano zadovoljenjem određenih preduvjeta.

2.1. Međunarodni standardi ljudskih prava

2.1.1. "Opća deklaracija o ljudskim pravima"

Ovaj dokument usvojen je 1948. godine Rezolucijom Opće skupštine. Ima principijelnu vrijednost i moralno je obvezujući za države članice Ujedinjenih naroda. Među ostalim, priznaje pravo na slobodu izražavanja i slobodu okupljanja.

Članak 19.

Svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu zadržavanja mišljenja bez vanjskih pritisaka te slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog priopćavanja i bez obzira na granice.

Članak 20.

1. Svatko ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.
2. Nitko se ne smije prisiljavati na pripadanje nekoj udruzi.⁵

Usprkos svojoj ograničenoj pravnoj vrijednosti, ovaj je dokument poslužio kao temelj mnogih konvencija i ugovora koji jesu pravno obvezujući, na primjer "Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima".

2.1.2. "Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima"

Članci Pakta od najveće vrijednosti za Povorke ponosa su:

⁵ Prijevod Deklaracije preuzet je s web stranice Istraživačko-obrazovnog centra za ljudska prava i demokratsko građanstvo na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, prevela Vedrana Spajić-Vrkaš: www.ffzg.hr/hre-edc/Dkl-opca.htm - 17k (op.prev.).

Članak 21.

Pravo na mirno okupljanje mora biti priznato. Nikakva ograničenja ne mogu se postaviti ostvarenju toga prava osim onih koja su u skladu sa zakonom i koja su u demokratskom društvu prijeko potrebna radi interesa državne ili javne sigurnosti, javnog reda (*ordre public*), zaštite javnog zdravlja ili morala, ili zaštite prava i sloboda drugih.

Članak 19.

1. Svatko ima pravo zadržati svoja uvjerenja bez miješanja sa strane.
2. Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja svake vrste, usmeno, pismeno, tiskom ili umjetničkim oblikom, ili kojim drugim sredstvom prema svom osobnom izboru i bez obzira na granice.
3. Ostvarenje prava predviđenih stavkom 2. ovoga članka nosi sa sobom posebne dužnosti i odgovornosti. Stoga se ono može podvrgnuti određenim ograničenjima, ali samo takvima koja su predviđena zakonom i koja su prijeko potrebna radi:
 - a) poštivanja prava i ugleda drugih;
 - b) zaštite državne sigurnosti, javnog reda (*ordre public*), zdravlja ili morala.

Nadalje, zabrane održavanja Povorki ponosa često za svrhu imaju diskriminiranje određene društvene skupine. To se protivi Članku 2. stavku 1. "Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima".

Članak 2. , stavak 1.

Svaka država stranka ovoga Pakta se obvezuje da će poštivati i jamčiti prava priznata u ovome Paktu svim osobama na svom području i područjima koja se nalaze pod njenom jurisdikcijom bez obzira na razlike, kao što su rasa, boja kože, spol, jezik, vjera, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovina, rođenje ili neka druga okolnost.⁶

Iako seksualna orijentacija nije izričito navedena u ovom popisu, Odbor za ljudska prava UN-a je ustvrdio da je diskriminacija na temelju seksualne orijentacije uključena u stavku "spol".⁷

2.1.3. Rezolucije Ujedinjenih naroda

Države ili privatne stranke često krše prava osoba koje brane ljudska prava. Zbog toga je Opća skupština Ujedinjenih naroda 1998. godine usvojila

⁶ Koristim prijevod Pakta Vedrane Spajić-Vrkaš (op.prev.).

⁷ *Toonen protiv Australije*, priopćenje za javnost br. 488/1992, 4. travnja 1994., paragraf 8.7.

"Država stranka zatražila je od Odbora naputak glede pitanja može li se seksualna orijentacija smatrati 'drugom okolnosti' iz članka 26. Isto pitanje moglo bi se postaviti u odnosu na članak 2., stavak 1. 'Pakta o građanskim i političkim pravima'. Odbor se međutim ograničava na napomenu da se po njegovom mišljenju spominjanje 'spola' u članku 2., stavku 1. i članku 26. ima shvatiti tako da uključuje seksualnu orijentaciju." <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf>.

deklaraciju o pravima i dužnostima branitelja/ica ljudskih prava koja ima političku vrijednost. Ova je deklaracija također nadopunjena funkcijom Posebne predstavnice/Posebno predstavnika Ujedinjenih naroda za branitelje/ice ljudskih prava.⁸

Deklaracija o pravima i odgovornostima pojedinaca, grupa i društvenih tijela u promicanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda (izvadak)

Usvojeno Rezolucijom Opće skupštine 53/144, 9. prosinca 1998.

"Članak 5.

U svrhu promicanja i zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda svatko ima pravo individualno ili zajedno s drugima, na nacionalnoj i međunarodnoj razini:

- a) na mirno sastajanje i okupljanje;
- b) na osnivanje, pristupanje i sudjelovanje u nevladinim udrugama, udruženjima ili grupama;
- c) na komunikaciju s nevladinim ili međuvladinim udrugama.

[...]"

Nedavno donesena rezolucija o pravima na slobodu okupljanja i udruživanja povećava političke obveze država članica Ujedinjenih naroda. Ova rezolucija ukazuje na funkciju koju države članice, Visoka povjerenica/Visoki povjerenik za ljudska prava i nevladine udruge mogu imati u omogućavanju slobode okupljanja.

Rezolucija o ljudskim pravima 2005/37 (izvadak)

"Poziva države članice na poštivanje i potpunu zaštitu prava na mirno okupljanje i slobodno udruživanje svih pojedinaca/pojedinki, **uključujući i one koje/i imaju manjinske ili disidentske stavove i uvjerenja**, i na poduzimanje svih potrebnih mjera kako bi osigurale da sva ograničenja slobodnog ostvarivanja prava na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja budu u skladu s primjenljivim međunarodnim pravom, uključujući 'Međunarodni pakt o građanskim i političkim slobodama';

2. Poziva Ured Visoke povjerenice/Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava na pomoć državama u promicanju i zaštiti prava na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, između ostalog i putem programa tehničke podrške svog Ureda, a na zahtjev država, kao i na suradnju s relevantnim tijelima sustava Ujedinjenih naroda i ostalim međuvladinim udrugama kako bi pomogao državama u promicanju i zaštiti prava na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja;

3. Potiče civilno društvo, uključujući nevladine udruge i privatni sektor, na promicanje i potpomaganje uživanja prava na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja;

4. Poziva posebne procedure Komisije da, gdje je prikladno, uzmu u obzir prava na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja u obnašanju svojih mandata;

⁸ U rezoluciji 2000/61 donesenoj 26. travnja 2000., Komisija za ljudska prava je zatražila imenovanje Posebne predstavnice/Posebno predstavnika za branitelje/ice ljudskih prava. Od lipnja 2006. taj mandat obnaša Hina Jilani. Više podataka o njezinoj funkciji nalazi se u 4.1.3.

5. Odlučuje da će razmotriti trenutačnu rezoluciju na svojoj šezdeset i trećoj sjednici pod istom stavkom dnevnog reda.

57. zasjedanje

19. travnja 2005.

[Usvojeno rekordnim brojem glasova, sa 45 glasova za, 0 protiv, i 8 suzdržanih. Vidi poglavlje XI., E/CN.4/2005/L.10/Add.11]

2.2. Europski standardi ljudskih prava

U europskoj regiji postoji nekoliko izvora standarda ljudskih prava. U ovom se dijelu ističu standardi koje su uspostavili Vijeće Europe, Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OEES), i Europska unija.

2.2.1 Vijeće Europe

"Europska konvencija o ljudskim pravima"

"Europska konvencija o ljudskim pravima" igra posebno važnu ulogu budući da su je ratificirale sve države članice Vijeća Europe.⁹ Europski sud za ljudska prava imao je priliku razjasniti značenje članaka "Europske konvencije o ljudskim pravima" kroz sudsku praksu. Navodimo neke od najvažnijih članaka Konvencije.

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava I temeljnih sloboda

"Članak 11. – Sloboda okupljanja i udruživanja

1. Svatko ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo osnivati sindikate ili im pristupati radi zaštite svojih interesa.

2. Ne mogu se postavljati nikakva ograničenja ostvarivanju tih prava, osim onih koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa državne sigurnosti ili javnog reda i mira, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Ovaj Članak ne zabranjuje da se nameću zakonska ograničenja u ostvarivanju tih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave."

Pravo na slobodu okupljanja povezano je i s pravom na slobodu izražavanja Članka 10. "Konvencije o ljudskim pravima".

"Članak 10. – Sloboda izražavanja

1. Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu

⁹ Počevši od 25. svibnja 2006., 46 država je ratificiralo "Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda"

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=005&CM=7&DF=5/25/2006&CL=ENG>.

mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj Članak ne sprečava države da podvrgnu režimu dozvola ustanove koje obavljaju djelatnosti radija ili televizije te kinematografsku djelatnost.

2. Kako ostvarivanje tih sloboda obuhvaća dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužni radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprečavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti."

Oba prava trebaju biti priznata i dostupna bez diskriminiranja, navodi se u Članku 14. ove Konvencije.

"Članak 14. – Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost."¹⁰

I pravo na slobodu okupljanja i pravo na slobodu izražavanja spadaju u uvjetna prava. To znači da njihovo ostvarivanje u određenim okolnostima može biti ograničeno. Sudska praksa Europskog suda za ljudska prava pokazala je da te okolnosti trebaju biti usko shvaćene.

Europski sud za ljudska prava

Sudska praksa Europskog suda za ljudska prava (ECtHR) pomogla je da se "Europska konvencija o ljudskim pravima" uspostavi kao snažan instrument zaštite ljudskih prava u europskoj regiji. Sud je unutar sudačke prakse detaljno razradio pravo na okupljanje i slobodu izražavanja. Osobito je pojasnio sljedeće točke:

- Pravo na slobodu okupljanja i izražavanja predstavljaju ključna prava u ostvarivanju demokracije.

"Podsjeća se da u demokratskom društvu temeljenom na vladavini prava političke ideje koje osporavaju postojeći poredak i čije se ostvarenje zagovara mirnim putem moraju dobiti pravu priliku da se izraze korištenjem prava na okupljanje, jednako kao i ostalim zakonski dozvoljenim sredstvima."¹¹

¹⁰ Prijevod Konvencije preuzet je s web stranice Europskog suda za ljudska prava, <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/8E8F1266-6754-4880-80DD-BBA9D2677D9C/0/CroatianCroate.pdf> (op. prev.).

¹¹ *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden*, 2. listopada 2001., paragraf 97. in fine.

- Pravo na okupljanje može se koristiti čak i kada se radi o **stavovima koji su provokativni** za većinu stanovništva. Činjenica da se radi o provokativnim stavovima ne opravdava ikakvo nasilje nad sudionicama/ima povorke:

"Prosvjed može uzrujati ili uvrijediti one osobe koje se protive nazorima ili tvrdnjama koje se njime promiču. Sudionice/i, međutim, moraju moći održati prosvjed bez straha da će biti podvrgnute/i fizičkom nasilju svojih protivnica/ka. Takav bi strah mogao spriječiti udruženja ili druge grupacije zajedničkih nazora ili interesa da otvoreno izraze svoje mišljenje o vrlo kontroverznim temama koje se tiču čitave zajednice. U demokraciji, pravo na protu-prosvjed ne može se proširiti tako da uključuje priječenje korištenja prava na prosvjed."¹²

- Države članice Konvencije nemaju samo negativnu dužnost u odnosu na slobodu okupljanja (neometanje), nego i **pozitivnu dužnost** da zaštite sudionice/ke povorke:

"Istinska, učinkovita sloboda mirnog okupljanja ne može se prema tome svesti na puku dužnost države da ne ometa njezino ostvarenje: isključivo negativno poimanje ne bi bilo u skladu s namjerom i svrhom Članka 11. Poput Članka 8., Članak 11. ponekad zahtijeva poduzimanje pozitivnih mjera, čak i u području odnosa među pojedincima/kama, ako ustreba (.)."¹³

"Vlasti su stoga bile dužne poduzeti primjerene mjere kako bi spriječile nasilne postupke usmjerene protiv sudionica/ka skupa u Ilindenu, ili barem ograničiti razmjere nasilja. Međutim, čini se da vlasti, iako su poduzele određene korake kako bi omogućile da komemorativno događanje udruge prođe mirno, nisu poduzele sve primjerene mjere koje su se od njih mogle razumno očekivati s obzirom na okolnosti. Na taj način propustile su izvršiti svoje pozitivne obveze po Članku 11."¹⁴ (naglasak dodan)

- Država mora pokazati da je poduzela **razumne i primjerene mjere** kako bi omogućila odvijanje povorke, ali na njoj je da odluči u kojem obliku.

"Dok je dužnost država Ugovornih stranaka da poduzmu razumne i primjerene mjere kako bi omogućile mirno odvijanje zakonskih prosvjeda, one to ne mogu u potpunosti jamčiti, i imaju veliku slobodu u odlučivanju o sredstvima koja će upotrijebiti (.). U ovom je području obveza koju preuzimaju po Članku 11.

¹² Slučaj *Plattform Ärzte für das Leben protiv Austrije*, br. 10126/82, 44 Odluke i izvješća (DR) 65. (1985.).

¹³ Slučaj *Plattform Ärzte für das Leben protiv Austrije*, br. 10126/82, 44 DR 65. (1985.), paragraf 31.

¹⁴ Slučaj *United Macedonian Organisation Ilinden and Ivanov protiv Bugarske (zahtjev br. 44079/98)* Presuda, Strasbourg, 20. listopada 2005., paragraf 115.

Konvencije obveza poduzimanja određenih mjera a ne postizanja određenih rezultata."¹⁵

- Svako ograničenje prava na slobodu okupljanja ili izražavanja mora biti **razmjerno** cilju koji se pokušava postići.

"Sud je razmotrio rečenu disciplinsku sankciju u kontekstu slučaja kao cjeline kako bi odredio je li ona bila razmjerna legitimnom cilju koji se htjelo postići, uzimajući u obzir osobitu važnost slobode mirnog okupljanja i slobode izražavanja koje su ovdje usko povezane. Načelo proporcionalnosti zahtijeva da se uspostavi ravnoteža između zadovoljavanja uvjeta navedenih u Članku 11. stavku 2., i ostvarivanja slobode izražavanja mišljenja riječju, gestom, ili čak šutnjom osoba okupljenih na ulicama ili ostalim javnim mjestima. Traženje pravedne ravnoteže ne smije rezultirati odvracanjem zagovornica/ka od jasnog izražavanja svojih uvjerenja u takvim prigodama uslijed straha od disciplinskih sankcija."¹⁶

- Ova se prava ne bi smjelo ograničavati, osim u svrhu državne sigurnosti i javnog reda i mira, no čak je i tada potrebno opravdati postavljena ograničenja.

Ograničenja: Opravdano ometanje ostvarenja prava

- U slučaju da je ometanje ostvarenja tog prava "**propisano zakonom**", to jest zakonskom odredbom koja je postojala i prije Povorke ponosa.
- Ako je ograničenje opravdano **legitimnim ciljem**, kao što je zaštita državne sigurnosti ili teritorijalne cjelovitosti, jamčenje javnog reda u lokalnoj zajednici, zaštita prava i sloboda drugih, i sprečavanje nereda i zločina.
- Ovo se pravo može ograničiti kada je to "**u demokratskom društvu nužno**". Ograničenje je pojmljivo u hipotetskoj situaciji u kojoj skup prijeti postojećem poretku i, primjerice, vodi državnom udaru.
- U svakom slučaju, ograničenje treba biti **razmjerno** cilju kojem se teži. To znači da korištenje određenog prava može biti ograničeno samo u slučaju da nema drugog načina da se postigne prihvatljiv ishod.

Pravne obveze definirane sudačkom praksom Europskog suda za ljudska prava nedavno su nadopunjene izjavom Povjerenika za ljudska prava Vijeća Europe.

Povjerenik za ljudska prava Vijeća Europe

"Sloboda okupljanja pripada svim ljudima"

Izjava Thomasa Hammarberga, Povjerenika za ljudska prava Vijeća Europe

¹⁵ Slučaj *Plattform Ärzte für das Leben protiv Austrije*, br. 10126/82, 44 DR 65. (1985.), paragraf 34.

¹⁶ Slučaj *Ezelin protiv Francuske*, 26. travnja 1991., paragraf 51.

U posljednje vrijeme pozivalo se na zabranu Povorki ponosa, događanja koje slavi različitost i jednakost, u izvjesnom broju država članica Vijeća Europe. Recentan primjer je Moskva, čiji gradonačelnik nije dao dozvolu da se održi prva po redu Povorka ponosa u toj zemlji, zakazana za 27. svibnja. Postupak je u tijeku na lokalnom sudu i konačan ishod još nije poznat. Nažalost, ovo nije jedini primjer. Izvješća tvrde da je i gradonačelnik Kišinjeva, glavnog grada Moldavije, odlučio zabraniti sličnu manifestaciju.

Prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja predstavljaju temeljna prava demokratskog društva i pripadaju svim ljudima, a ne samo većinskom stanovništvu. Prosvjed može uzrujati ili uvrijediti one osobe koje se protive nazorima ili tvrdnjama koje taj prosvjed artikulira, no to ne može biti osnova za zabranu mirnog skupa.

U slučaju da vlasti osnovanu strahuju za sigurnost prosvjednica/ka, trebaju se pobrinuti za zaštitu skupa, ili barem predložiti alternativno mjesto za odvijanje manifestacije. Opća zabrana mirnog prosvjeda može se opravdati samo u slučaju postojanja stvarne opasnosti od nereda koji se ne mogu spriječiti razumnim i primjerenim mjerama.

Treba iznaći rješenje koje jamči i sigurnost i slobodu okupljanja. To je osobito važno u kontekstu rastućeg rasizma i ksenofobije, uključujući homofobiju. Nasilni istupi protiv osoba koje su različite ili ih se takvima vidi događaju se zabrinjavajućom učestalošću, i prečesto prolaze nekažnjeno. Takvo što je neprihvatljivo i treba prestati. Neophodno je da se na svim razinama vlasti snažno reagira na takve pojedinačne slučajeve nasilja, i da vlasti aktivno promiču toleranciju i poštovanje u svojoj zajednici.

Izvor: web stranica Povjerenika za ljudska prava

http://www.coe.int/T/Commissioner/Media/News/062305statement_en.asp

2.2.2 Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESS)

Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESS) je najveća svjetska udruga za regionalnu sigurnost, s 55 država sudionica s područja Europe, Srednje Azije i Sjeverne Amerike. OESS je jedinstven po tome što je to prva udruga za regionalnu sigurnost koja je u svoj mandat uključila ljudsku dimenziju. Filozofija koja je u pozadini OESS-ovog pristupa jest da sigurnost u regiji ovisi o suradnji između država sudionica i o jačanju ljudske dimenzije. Djelovanje u području ljudskih prava, demokratizacije, nadgledanja izbora i uspostavljanja vladavine prava doživljava se kao provođenje sigurnosnih mjera. Udruga se također bavi ranim upozoravanjem na mogući sukob, sprečavanjem sukoba, rješavanjem kriznih situacija i rehabilitacijom nakon što do sukoba dođe.

Sve države članice OESS-a imaju jednak status, a odluke se donose konsenzusom. Iako su odluke političke naravi, OESS je ipak postavio neke sporazumne standarde, kao što je "Helsinška deklaracija".

Ova deklaracija iz 1975. uspostavlja vezu između sigurnosti i problematike ljudskih prava. Njome se utvrđuje da bi države članice OEES-a trebale djelovati u skladu s "Poveljom Ujedinjenih naroda" iz 1945., kao i s "Općom deklaracijom o ljudskim pravima" iz 1948.

Završni dokument Konferencije za europsku sigurnost i suradnju, 1. kolovoza 1975., 14. I.L.M. 1292 (Helsinška deklaracija).

VII. Poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, uključujući slobodu mišljenja, savjesti, vjeroispovijesti i uvjerenja

[...]

U području ljudskih prava i temeljnih sloboda, države sudionice djelovat će u skladu s namjerama i načelima "Povelje Ujedinjenih naroda" i "Opće deklaracije o ljudskim pravima". Također će ispuniti svoje obveze uspostavljene međunarodnim deklaracijama i sporazumima iz ovog područja, uključujući *inter alia* međunarodne pakteve o ljudskim pravima kojih su potpisnice.

Pravo na slobodu okupljanja potvrđeno je na jednoj od narednih OEES-ovih konferencija, zajedno s pravom na slobodu izražavanja, pravom na udruživanje i slobodom mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti:

Konferencija za europsku sigurnost i suradnju

Dokument s kopenhaskog zasjedanja Konferencije o ljudskoj dimenziji, Kopenhagen, 29. srpnja 1990.

(9) Države sudionice potvrđuju da će: (...)

(9.2) – svatko imati pravo na mirno okupljanje i prosvjed. Sva ograničenja na ostvarivanje tih prava moraju biti propisana zakonom i dosljedna međunarodnim standardima;

Ured za demokratske ustanove i ljudska prava (ODIHR) trenutno radi na smjernicama za sastavljanje nacrtu zakona o slobodi okupljanja.¹⁷

2.2.3 Europska unija

Iako je vrlo malo pravno obvezujućih dokumenata koji se dotiču temeljnih prava u Europskoj uniji, bitno je prisjetiti se da su jednakost i posjedovanje temeljnih prava ključna načela Europske unije.

Članak 6. Ugovora o Europskoj uniji

"1. Unija je utemeljena na načelima slobode, demokracije, poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda i vladavini prava, koja su načela zajednička državama-članicama.

2. Unija će poštivati temeljna prava, koja su zajamčena Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda potpisanom u Rimu 4. studenog 1950. koja proizlaze iz ustavnih tradicija zajedničkih državama-članicama, kao

¹⁷ Primjerak nacrtu zakona nalazi se na

http://www.osce.org/documents/odihr/2004/10/3776_en.pdf.

opća načela prava Zajednice.

3. Unija će poštivati nacionalne identitete svojih država-članica.

4. Unija će se opskrbiti potrebnim sredstvima za postizanje svojih ciljeva i izvršavanje svoje politike."¹⁸

Ako Unija procijeni da postoji opasnost ozbiljne povrede ili sustavne povrede ljudskih prava, država članica EU može podleći političkim sankcijama.¹⁹ Ovi se mehanizmi, međutim, vrlo teško koriste u praksi budući da zahtijevaju veliku većinu glasova ili pak jednoglasnu odluku Vijeća (izuzev glasa dotične države članice).

Politički pritisak može se vršiti i na zemlje kandidatkinje za ulazak u Europsku uniju. Kopenhaški kriteriji, dominantni u procesu priključivanja, traže od zemalja pristupnica da poštuju ljudska prava. Zemlje pristupnice trebaju posebno vrednovati prava manjina, jednakost, vladavinu prava i ljudska prava. Najčešće su sloboda okupljanja i sloboda izražavanja uključene u Pristupno partnerstvo, ugovor koji precizira uvjete priključivanja Europskoj uniji za zemlje kandidatkinje. Primjerice, pravo na slobodu okupljanja i državne obveze spominju se u Pristupnom partnerstvu s Turskom u dijelu koji govori o političkim kriterijima.

¹⁸ Preuzeto s web stranice Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija RH, <http://www.mvp.hr/MVP.asp?pcpid=872> (op. prev.).

¹⁹ Članak 7. Ugovora o Europskoj uniji:

"1. Na temelju obrazloženoga prijedloga jedne trećine država članica, Europskoga parlamenta ili Komisije Vijeće može većinom od četiri petine svojih članova nakon dobivanja suglasnosti Europskoga parlamenta utvrditi da postoji očita opasnost da je država članica teže kršila načela iz članka 6. stavka 1. i može toj državi uputiti odgovarajuće preporuke. Prije nego što tako nešto utvrdi, Vijeće će saslušati dotičnu državu članicu i u skladu s istim postupkom može pozvati neovisne osobe da u razumnom roku podnesu izvješće o stanju u toj državi članici.

Vijeće redovito provjerava postoje li i dalje razlozi na temelju kojih se to utvrdilo.

2. Vijeće, koje zasjeda u sastavu šefova država i predsjednika vlada i koje odlučuje jednoglasno na temelju prijedloga jedne trećine država članica ili Komisije, nakon što dobije suglasnost Europskoga parlamenta, može utvrditi da jedna od država članica teško i trajno krši načela navedena u članku 6. stavku 1. nakon što pozove vladu dotične države članice da se očituje.

3. Ako je utvrđeno kršenje iz stavka 2., Vijeće može kvalificiranom većinom odlučiti da dotičnoj državi miruju neka prava koja proizlaze iz primjene ovoga Ugovora, uključujući pravo glasa predstavnika vlade te države članice u Vijeću. Pritom Vijeće uzima u obzir moguće posljedice takva mirovanja prava i obveza fizičkih i pravnih osoba.

Obveze dotične države članice temeljem ovoga Ugovora u svakom slučaju tu državu i dalje obvezuju.

4. Vijeće može kvalificiranom većinom naknadno odlučiti o promjeni ili ukidanju mjera poduzetih u skladu sa stavkom 3. ako su se promijenile okolnosti zbog kojih su mjere uvedene.

5. Za potrebe ovoga članka Vijeće odlučuje ne uzimajući u obzir glas predstavnika vlade dotične države članice. Suzdržani glasovi nazočnih ili zastupanih članova ne sprečava donošenje odluka iz stavka 2. Kvalificirana se većina utvrđuje kao dio ponderiranih glasova članova Vijeća jednak onomu propisanom u članku 205. stavku 2. Ugovora o osnivanju Europske zajednice.

Ovaj se stavak primjenjuje i u slučaju kada prava glasa miruju u skladu sa stavkom 3.

6. Za potrebe stavaka 1. i 2. Europski parlament odlučuje dvotrećinskom većinom danih glasova koji predstavljaju većinu njegovih članova."

Prijevod Članka 7. Ugovora o Europskoj uniji preuzet je s web stranice Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,

http://eu.pravo.hr/fileadmin/Europsko/dokumenti/EU_razno/Nica_sve_HR.doc (op. prev.).

Posljedično, Turska mora:

"Implementirati sve reforme koje se tiču slobode udruživanja i mirnog okupljanja u skladu s 'Europskom konvencijom o ljudskim pravima' i srodnom sudskom praksom. Implementirati mjere kojima bi se spriječila pretjerana upotreba sile od strane sigurnosnih snaga."

[...]

"Zakonski i u praksi jamčiti puno uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda svim pojedincima/pojedinkama, bez diskriminacije i bez obzira na jezik, političko mišljenje, rasu, spol, rasno ili etničko podrijetlo, vjeroispovijest ili vjerovanje, invaliditet, dob ili seksualnu orijentaciju."²⁰

I druge zemlje kandidatkinje za ulazak u Europsku uniju imaju u svojim ugovorima slične odredbe o nediskriminiranju.²¹

Konačno, EU institucije moraju poštivati prava sadržana u "Povelji temeljnih prava Europske Unije". To znači da svojim postupcima ne smiju pogaziti Povelju. Kako bi se spriječila kršenja, Komisija je uspostavila mehanizam koji procjenjuje učinak novih zakonskih prijedloga na ljudska prava.²²

Povelja temeljnih prava Europske Unije²³

"Članak 12. Sloboda okupljanja i udruživanja

1. Svatko ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja na svim razinama, osobito onima političkog, sindikalnog i građanskog karaktera, što podrazumijeva da svatko ima pravo osnivati sindikate i pristupati im radi zaštite svojih interesa.

2. Političke stranke na razini Unije doprinose izražavanju političke volje građana i građanki Unije."

"Članak 21., stavak 1. Nediskriminiranje

Zabranjena je bilo kakva diskriminacija na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, etničko ili društveno podrijetlo, genetske karakteristike, jezik, vjeroispovijest ili vjerovanje, političko ili drugo mišljenje, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje, invaliditet, dob ili seksualna orijentacija.

U nedostatku sporazuma o tekstu Ustava Europske unije, Povelja ostaje politički obvezujuća za države članice koje su je potpisale zaključno s listopadom 2004.

²⁰ Odluka Vijeća od 23. siječnja 2006. o načelima, prioritetima i uvjetima sadržanim u Pristupnom partnerstvu s Turskom (2006/35/EC), http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=32006D0035&model=guichett.

²¹ Vidi na primjer u odnosu na Hrvatsku: 2006/145/EC: Odluka Vijeća od 20. veljače 2006. o načelima, prioritetima i uvjetima sadržanim u Pristupnom partnerstvu s Hrvatskom i opoziv Odluke 2004/648/EC.

²² Komisijino priopćenje za javnost "Udovoljavanje načelima 'Povelje temeljnih prava' u zakonskim prijedlozima Komisije", *Methodology for Systematic and Rigorous Monitoring*, Brussels, 27. travnja 2005., COM (2005) 172 Final.

²³ Cjelovit tekst Povelje dostupan je na http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

2.3. Nacionalno zakonodavstvo

Pravo na slobodu okupljanja u nacionalnom je zakonodavstvu obično zaštićeno ustavom. Slijedi nekoliko primjera takvih dokumenata.²⁴

Ustav Republike Hrvatske

"Članak 42.

Okupljanje, prosvjed

Svakom se priznaje pravo na javno okupljanje i mirni prosvjed u skladu sa zakonom."

Poljski Ustav

"Članak 57.

Svima se jamči sloboda mirnog okupljanja i sudjelovanja u takvom skupu. Ograničenja tih i takvih sloboda mogu se nametnuti na temelju zakona."

Ruski Ustav

"Članak 31.

Skup, demonstracija

Građani i građanke Ruske Federacije imaju pravo na mirno okupljanje bez oružja, i na održavanje sastanaka, političkih skupova, prosvjeda, povorki i štrajkova. "

Važno je međutim proučiti i pravila primjene tih odredbi, budući da "Europska konvencija o ljudskim pravima" dozvoljava nametanje ograničenja propisanih zakonom. Ostvarenje prava na slobodu okupljanja također predviđa prethodni pristanak izvršnih vlasti ili gradonačelnika/ce grada u kojem se skup održava.

2.4. Zaključak

Sloboda okupljanja međunarodno je i nacionalno priznato pravo. To pravo mora biti priznato i zaštićeno bez diskriminiranja. Da bi se zaobišla zabrana okupljanja, važno je udovoljiti administrativnim preduvjetima vezanim uz ostvarenje tog prava (poput traženja dozvole), i pobrinuti se da povorka bude miroljubiva.

Korištenje ovog prava može u iznimnim okolnostima biti ograničeno. Europsko pravosuđe nalaže da ta ograničenja budu usko shvaćena. Neke su države pokušale dokazati da se pojam "javnog reda" ili "zaštite morala" može shvatiti kao osnova za zabranu Povorke ponosa. Međutim, važno je istaknuti da zabrana povorke na osnovu protivljenja vlade ili dijela društva nazorima koji se njome promiču predstavlja kršenje prava na okupljanje. Povorke ponosa su dio procesa uspostave LGBT identiteta i političkog postojanja kao legitimnog dijela društva.

Pravo na protu-prosvjed zaštićeno je baš kao i pravo na prosvjed. Miran protu-prosvjed (vjerske grupacije, na primjer) ne predstavlja kršenje ljudskih prava ako je miroljubivog karaktera. Međutim, ako je svrha protu-prosvjeda zastrašiti

²⁴ Opširniji popis ustavnih odredbi nalazi se na web stranici ILGA-Europe-a http://www.ilga-europe.org/europe/advocacy_lobbying/human_rights_issues/freedom_of_assembly.

sudionice/ke Povorka ponosa i spriječiti povorku, tada predstavlja kršenje prava na okupljanje i izražavanje sudionica/ka događanja vezanih uz Povorku ponosa.

Ukratko, navodimo nekoliko pitanja pomoću kojih možete ustvrditi je li došlo do kršenja ljudskih prava:

Povorka i prava
<ul style="list-style-type: none">• Jesu li Povorka ponosa i/ili protu-prosvjed miroljubivog karaktera?
Preduvjet polaganja prava na okupljanje jest da su povorka i protu-prosvjed miroljubivog karaktera.
<ul style="list-style-type: none">• Je li povorka zabranjena?
Ako jest, treba zatražiti obrazloženje zabrane. Ono ne smije biti diskriminatorno. U slučaju zabrane, slučaj treba što prije doći pred izvršni sud.
<ul style="list-style-type: none">• Je li ovo ograničenje "u demokratskom društvu nužno"? Ima li za njega zakonske osnove?
Kada Europski sud za ljudska prava odlučuje o tome predstavlja li ograničenje određenog ljudskog prava kršenje tog istog prava, razmatraju se upravo ova dva elementa. Međutim, sud je ove hipotetske postavke vrlo usko shvatio. Tako na primjer zabrana ili ograničenje ne može biti opravdano činjenicom da homoseksualnost vrijeđa osjećaje vjernica/ka.
<ul style="list-style-type: none">• Primjenjuje li se zabrana i na protu-prosvjed?
Protu-prosvjednice/i ne bi smjele/i zadobiti povlašten tretman jer bi se to moglo protumačiti kao diskriminacija.
<ul style="list-style-type: none">• Ako je izbilo nasilje, jesu li vas državne vlasti zaštitile (policija, vojska)?
Ovo je važan aspekt obveze države: zaštita sudionica/ka mirnog skupa.

3. Promatranje Povorki ponosa

Kada se radi o događanju poput Povorka ponosa, metoda koja se najčešće koristi kako bi se ustvrdilo u kojoj se mjeri poštuju ljudska prava jest **promatranje** događanja.

3.1. Što je promatranje?

Promatranje je zasebna aktivnost, odvojena od organiziranja i sudjelovanja u Povorci ponosa. Svrha promatranja je osigurati zaštitu prava na okupljanje. Prema definiciji Ujedinjenih naroda, promatranje je "[...] aktivno prikupljanje, provjera i neposredno korištenje podataka kako bi se unaprijedila zaštita ljudskih prava."²⁵

²⁵ Office of the High Commissioner for Human Rights, *Training Manual on Human Rights Monitoring*, Professional Training Series No.7., Ujedinjeni narodi, New York i Ženeva, 2001., str. 3.

3.2. Kako se vrši promatranje?

Promatranje mora biti što je više moguće potkrijepljeno **činjenicama**, kako bi se moglo smatrati **nepristranim** i **objektivnim**. Ono uključuje pažljivo promatranje događaja i bilježenje svih činjenica koje bi se mogle svrstati u povredu zakonskih odredbi i/ili kršenje ljudskih prava. Promatranje podrazumijeva predani tim promatrača/ica.

3.3. U kojim je okolnostima promatranje potrebno?

Promatranje je potrebno u posebnim okolnostima, primjerice kada se priječi ostvarivanje prava na slobodu mirnog okupljanja ili kada se očekuje nasilje policije ili protu-prosvjednika/ka.

Pravilno promatranje odvija se neovisno o Povorci ponosa ili protu-prosvjedu. Iznimno je važno da se promatrači/ce doimaju nepristranima. Prvi korak u organizaciji promatranja je procjena je li promatranje uopće potrebno i kako ga organizirati kada je u pitanju Povorka ponosa.

Pitanja na temelju kojih se procjenjuje je li promatranje neophodno i koliko je promatrača/ica potrebno:

1. Koliko će ljudi sudjelovati u Povorci ponosa?
 - Brojka će vam pomoći da odlučite koliko promatrača/ica trebate.
2. Očekujete li protu-prosvjede? Koliko ljudi procjenjujete da bi moglo sudjelovati u njima? Mislite li da bi mogle/i biti nasilni?
 - Promatranje je neophodno kada očekujete nasilne reakcije.
3. Koliko će policajaca/ki biti prisutno? Kakav je stav policije spram LGBT zajednice?
 - Ako je zajednica u prošlosti dobro surađivala s policijom, promatrači/ce se trebaju usredotočiti na brojnost policajaca/ki, odnosno procijeniti ima li ih dovoljno.
 - Ako je stav policije negativan, važno je da promatrači/ce budu vidljive/i i da se policiji da do znanja da je u tijeku promatranje kako bi bila pažljivija i susretljivija. Nakon toga treba se usredotočiti na reakciju policije.
4. Koliko je duga ruta Povorke i koliko će trajati samo događanje?
 - Ovi će vam podaci pomoći u određivanju broja potrebnih promatrača/ica (najčešće se koristi rad u paru). Osobe koje nadgledaju Povorku treba postaviti na mjesta na kojima bi moglo izbiti nasilje (npr. na raskršćima, ispred crkava itd.).

Organiziranje promatranja zahtijeva jaku logističku potporu, kao što se navodi u dijelu teksta koji se bavi praktičnim savjetima (3.5.). Preporučljivo je nadgledanje Povorke organizirati u suradnji s drugim nacionalnim ili međunarodnim udrugama koje se bave ljudskim pravima.

3.4. Zašto je sve ovo važno?

Postoji više razloga zašto treba provesti nadgledanje kršenja ljudskih prava metodom promatranja:

- Kako bismo ustanovile/i činjenice u konkretnoj situaciji, važno je imati točan prikaz konteksta i događaja.
- U pojedinim slučajevima jednostavna činjenica da se povorka promatra može smanjiti pojavu nasilja. Spoznaja da se postupci prisutnih bilježe u svrhu pravljenja izvješća o događanju može imati značajan učinak na ponašanje policije i osoba uključenih u protu-prosvjede.
- Opažanja dobivena nadgledanjem mogu se podastrijeti nacionalnim ili međunarodnim ustanovama za zaštitu ljudskih prava kako bi se ubuduće spriječila kršenja tih prava.
- Ta se opažanja također mogu koristiti pri lobiranju za zakonske promjene, kao i za promjene u donošenju odluka i njihovoj provedbi.
- Dokazi prikupljeni promatranjem (fotografije, bolnički spisi i izjave žrtava, svjedoka/inja i policije) mogu poslužiti kao dokazi u sklopu sudske parnice.
- Podaci dobiveni promatranjem Povorke ponosa mogu se također koristiti u svrhu educiranja šire javnosti o statusu LGBT osoba (putem priopćenja za medije ili tiskanjem obrazovnog materijala).

3.5. Praktični savjeti za nadgledanje Povorki ponosa

Pri promatranju događanja vezanih uz Povorku ponosa od ključne je važnosti:

- osigurati vašu **sigurnost** i sigurnost ostalih ljudi uključenih u događanje (npr. ako izbije nasilje, nemojte se miješati nego zabilježite ono što se događa).
- stvoriti dojam **nepriustranosti promatrača/ica**.

Slijedi popis praktičnih savjeta kako postupati prije, za vrijeme, i nakon povorke.

3.5.1. Prije povorke

✧ Organizirati sastanak s promatračima/cama

- Važno je tijekom ovog sastanka imenovati vođu tima, odnosno koordinatora/icu koja/i će koordinirati aktivnosti i kontaktirati policiju, vlasti i organizatore/ice Povorke ponosa. Ova će osoba nadgledati čitav proces, a ukoliko bude potrebno izboriti se za dozvolu održavanja povorke pred izvršnim sudom, ta osoba može dogovoriti promatranje sudskog postupka.
- Na ovom sastanku ćete također dobiti priliku da raspravite na što treba obratiti pažnju i ukratko opišete sam postupak promatranja. Uloga promatrača/ica je jasno definirana, i razlikuje se od uloge organizatora/ica i redara/ki. Promatrače/ice treba podsjetiti da se promatranje temelji na zakonskim standardima zaštite ljudskih prava.
- Važno je i saznati rutu povorke i sigurna mjesta sa kojih je moguće vršiti promatranje, kao i u kojem se vremenskom periodu povorka odvija.

✧ Izraditi smjernice za promatrače/ice

Vrlo je važno izraditi smjernice koje će tvoriti okosnicu rada promatrača/ica i pružati im potrebnu potporu. Te smjernice bi trebale ponovno navesti određena pravila nadgledanja, kao npr. nepristranost i sigurnost. Trebalo bi ponoviti da je cilj nadgledanja provjeriti da li javne vlasti (ponajprije policija) u svom djelovanju poštuju zakone i međunarodne standarde ljudskih prava. Te bi smjernice također trebale sadržavati praktične podatke, kao na primjer broj telefona kontakt osobe u slučaju nužde (prvenstveno broj telefona koordinatora/ice nadgledanja). Navodimo primjer smjernica za promatranje događanja vezanih uz Povorku ponosa, koji se mogu prilagoditi vašem nacionalnom kontekstu.

Smjernice za nadgledanje događanja vezanih uz Povorku ponosa

Podaci o događanju

- Promatrače/ice bi trebalo opskrbiti s kartom rute Povorke ponosa.
- Promatračima/cama treba objasniti kada i gdje će biti postavljene/i.
- Od promatrača/ica se najčešće traži da budu na mjestu događanja pola sata prije početka povorke, i da tamo ostanu dok se sudionice/i ne razidu.
- Potrebno je odrediti vrijeme i mjesto sastanka na kojemu će se prikupiti podaci s promatranja.

Važna načela promatranja

- Promatrači/ce trebaju poštivati ljudska prava svih nazočnih – i protu-prosvjednice/i imaju pravo na mirno okupljanje.
- Promatrači/ce moraju ostati nepristrane/i i promatrati sa strane. One/i ne smiju koračati u povorci već događanje trebaju promatrati s dogovorene točke.
- Promatrači/ce ne smiju reagirati na huškanje; trebaju ostati mirne/i bez obzira na okolnosti.
- Promatranje treba prvenstveno biti usmjereno na stav policije i vojske (državnih djelatnica/ka). Ako izbije nasilje, treba zabilježiti svaku činjenicu incidenta.
- Promatrači/ce se trebaju voditi državnim zakonima i zakonskim odredbama.
- Promatrači/ce se trebaju suzdržati od davanja subjektivnih i preuranjenih izjava za medije. Oko svake bi se izjave za javnost trebalo konzultirati s koordinatorom/icom na sastanku koji će se održati nakon povorke.
- Svi prikupljeni podaci moraju biti maksimalno pouzdani i provjerljivi.
- Promatrači/ce ne smiju davati nikakve upute nazočnima.

Brojevi telefona u slučaju nužde

Potrebno je promatračima/cama dati brojeve telefona koje mogu iskoristiti u slučaju nužde, kao na primjer:

- broj telefona koordinatora/ice
- broj telefona policije

- broj telefona hitne pomoći
- broj telefona bolnice

Sigurnost

- Vrlo je važno da promatrači/ce rade u paru.
- Promatrači/ce bi trebale/i biti u kontaktu s koordinatorom/icom prije nego li započnu s promatranjem, za vrijeme promatranja i nakon promatranja.
- Promatrači/ce se nikada ne bi smjele/i uplitati u nasilnu situaciju, već bi trebale/i što je točnije moguće zabilježiti slijed događaja.
- Ako je moguće, trebalo bi odrediti kafić ili neko drugo javno mjesto s kojeg se može promatrati događanje ukoliko dođe do pogoršanja situacije.

Udobnost

- Udobnost promatrača/ica je važna zato što će boraviti na istom mjestu duže vrijeme.
- Poželjno je odabrati udobnu obuću i ponijeti sa sobom vodu i zaštitu od kiše, sunca i hladnoće.

Pribor za promatranje

- predložak za nadgledanje događanja
- kemijska olovka i papir
- fotoaparata
- mobilni telefon
- sat
- naprave za video i audio snimanje
- znakovi raspoznavanja poput majice ili vrpce oko ruke (po dogovoru)
- osobna iskaznica, putovnica ili neki sličan dokument za identifikaciju

✧ **Odrediti pravila ponašanja promatrača/ica**

Bilo je slučajeva kada se od promatrača/ica prosvjeda tražilo da se pridržavaju određenih pravila ponašanja. Primjerice, tijekom prosvjeda u Južnoj Africi korišten je Pravilnik udruge Network of Independent Observers koji navodimo kao primjer pravilnog postupanja.²⁶

"Od promatrača/ica se tražilo da se pridržavaju Pravilnika koji se sastojao od 12 točaka. Od promatrača/ica se tražilo:

- da se vode načelima UN-ove 'Deklaracije o ljudskim pravima';
- da u nadgledanju budu nepristrane/i;
- da budu na raspolaganju svim grupacijama čije se ponašanje nadgleda;
- da prisegnu da će promicati mir i raditi na zaustavljanju nasilja;
- da promiču nenasilje i koriste nenasilne metode nadgledanja događanja;
- da njihova izvješća budu istinita i točna;
- da se trude postupati samopouzvano, smireno i diplomatski;

²⁶ Za više podataka vidi Dominic Bryan & Neil Jarman, Independent intervention Monitoring the police, parades and public order, Democratic Dialogue, 1999., str. 25-30.

- da budu pažljive/i i pokažu suosjećanje s ranjivim žrtvama nasilja;
- da poštuju povjerljivost podataka;
- da za vrijeme promatranja ne pokazuju javno naklonost bilo kojoj grupaciji (riječju, djelom ili odijevanjem – primjerice, noseći oznake određene grupacije);
- da poštuju ulogu drugih struktura zaduženih za posredovanje u sukobu ili njegovo razrješenje;
- da u javnosti ne istupaju protiv promatrača/ica koji su dio mreže."

Izvor: Dominic Bryan & Neil Jarman, Independent Intervention Monitoring the Police, Parades and Public Order, Democratic Dialogue, 1999., str. 27.

✧ Izraditi predložak za bilježenje događanja tijekom promatranja

U svrhu preciznijeg bilježenja činjenica tijekom promatranja i postizanja suvislosti bilješki, koordinator/ica bi trebao/la podijeliti promatračima/cama predložak za promatranje. Nudimo obrazac za izradu predloška koji se može prilagoditi lokalnim potrebama.

Predložak za promatranje

<p>Tim za promatranje</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Opis situacije u mjestu s kojeg se vrši promatranje ➤ Vrijeme promatranja (od – do) ➤ Ime druge osobe u paru ➤ Jeste li razjasnile/i policiji da promatrate događanje? ➤ Opis djelovanja <p>Fotografije, audio i video snimke</p>	<p>Izgred(i)</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Što se dogodilo? ➤ Vrijeme izgreda ➤ Mjesto izgreda ➤ Podaci o žrtvama ➤ Podaci o počinitelju/ici ➤ Podaci o uhićenim osobama i njihovo ponašanje ➤ Ako je došlo do ozljeđivanja, fotografirajte ozljede
<p>Povorka ponosa</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Broj sudionica/ka ➤ Jesu li prisutne/i predstavnice/i medija? ➤ Postoji li protu-prosvjed? ➤ Reakcija protu-prosvjednica/ka ➤ Zabilježite homofobične izjave ili uvrede (najbolje bi bilo snimiti ih na vrpcu) 	<p>Ponašanje državnih djelatnica/ka</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Reagiranje policije na licu mjesta i nakon izgreda ➤ Bilo kakav podatak koji bi pomogao pri identifikaciji, npr. broj značke policajca/ke ➤ Jesu li prisutne/i i druge/i predstavnice/i javne vlasti, npr. gradske vlasti? ➤ Ponašanje medicinskog osoblja: kako su postupale/i s ozlijeđenim osobama?

❖ **Komunikacija s organizatorima/cama Povorke ponosa, vlastima, protu-prosvjednicama/ima i policijom**

Bilo bi dobro obavijestiti vlasti i nazočne da će se vršiti nadgledanje, kako bi se sudionice/ke Povorke ponosa zaštitilo od napada.

3.5.2. Za vrijeme povorke

❖ **Nepristranost i objektivnost**

Promatračice/i ne smiju sudjelovati u povorci i ne smiju se doimati kao da su njezine/i sudionice/i. Moraju djelovati neovisno o organizatorima/cama povorke i njezinim sudionicama/ima. One/i nisu redari/ke ili zaštitari/ke povorke ponosa, već je njihova uloga da objektivno izvještavaju o tome poštuju li vlasti, prvenstveno policija, pravo na slobodu okupljanja.

❖ **Sigurnost**

Od iznimne je važnosti da promatrači/ce imaju na umu sigurnost svih nazočnih. Promatranje ne smije nikoga ugroziti. Također je bitno da se promatrači/ce pobrinu za vlastitu sigurnost i da u slučaju izbijanja nasilja ostanu po strani. Ukoliko do nasilja dođe, one/i trebaju na prikladan način zabilježiti slijed događaja i ponašanje policije (tamo gdje je potrebno, i ponašanje sudionica/ka povorke i protu-prosvjednica/ka). Promatračice/i bi također trebale/i znati na kojoj se lokaciji nalaze mjesta (kafići, poštanski uredi, ulice i sl.) kamo mogu otići ukoliko osjete da je njihova sigurnost ugrožena.

❖ **Rad u paru**

Kao dio sigurnosnih mjera važno je da promatrači/ce rade u paru i da ostanu zajedno u slučaju nasilnih napada. To također pomaže promatračima/cama u pisanju izvještaja, jer mogu usporediti bilješke i odbaciti zabilješke utemeljene na subjektivnom opažanju a ne na činjenicama. Najbolje bi bilo da jedna osoba zapisuje opažanja, a druga snima fotoaparatom ili napravom za audio/video snimanje.

❖ **Znakovi raspoznavanja promatrača/ica**

Bilo bi dobro ustanoviti znakove raspoznavanja promatrača/ica, osobito ukoliko se policiju obavijestilo o nadgledanju događanja. To također povećava sigurnost promatrača/ica.

❖ **Vođenje bilješki za vrijeme povorke**

Prije je potrebno objektivno zabilježiti svaki izged do kojeg dođe za vrijeme trajanja povorke. Pogotovo je važno zabilježiti ime i prezime policajca/ke ili njegov/njezin broj značke, kao i stav policije i protu-prosvjednica/ka. Ovi će podaci kasnije biti uvršteni u izvještaj o nadgledanju događanja.

❖ **Bilježenje događaja**

- Nabavite video kameru i fotoaparat kako biste dobile/i vizualne podatke koje ćete uključiti u izvješće.
- Predložak za promatranje dat će vam predodžbu o tome kakve podatke treba bilježiti za vrijeme promatranja.

✧ **Održavanje kontakta s koordinatorom/icom**

Potrebno je biti u telefonskom kontaktu s koordinatorom/icom. Promatrač/ica bi trebao/la redovito kontaktirati koordinatora/icu kako bi mogao/la izvijestiti o sigurnosti i razvoju događaja.

3.5.3. Nakon povorke

Nakon promatranja Povorke ponosa bitno je sakupiti i analizirati podatke i napisati izvješće. Promatrači/ce bi svoja zapažanja trebale/i opisati neposredno nakon događanja kako ne bi zaboravile/i neke dijelove i kako bi se prikupilo što više podataka.

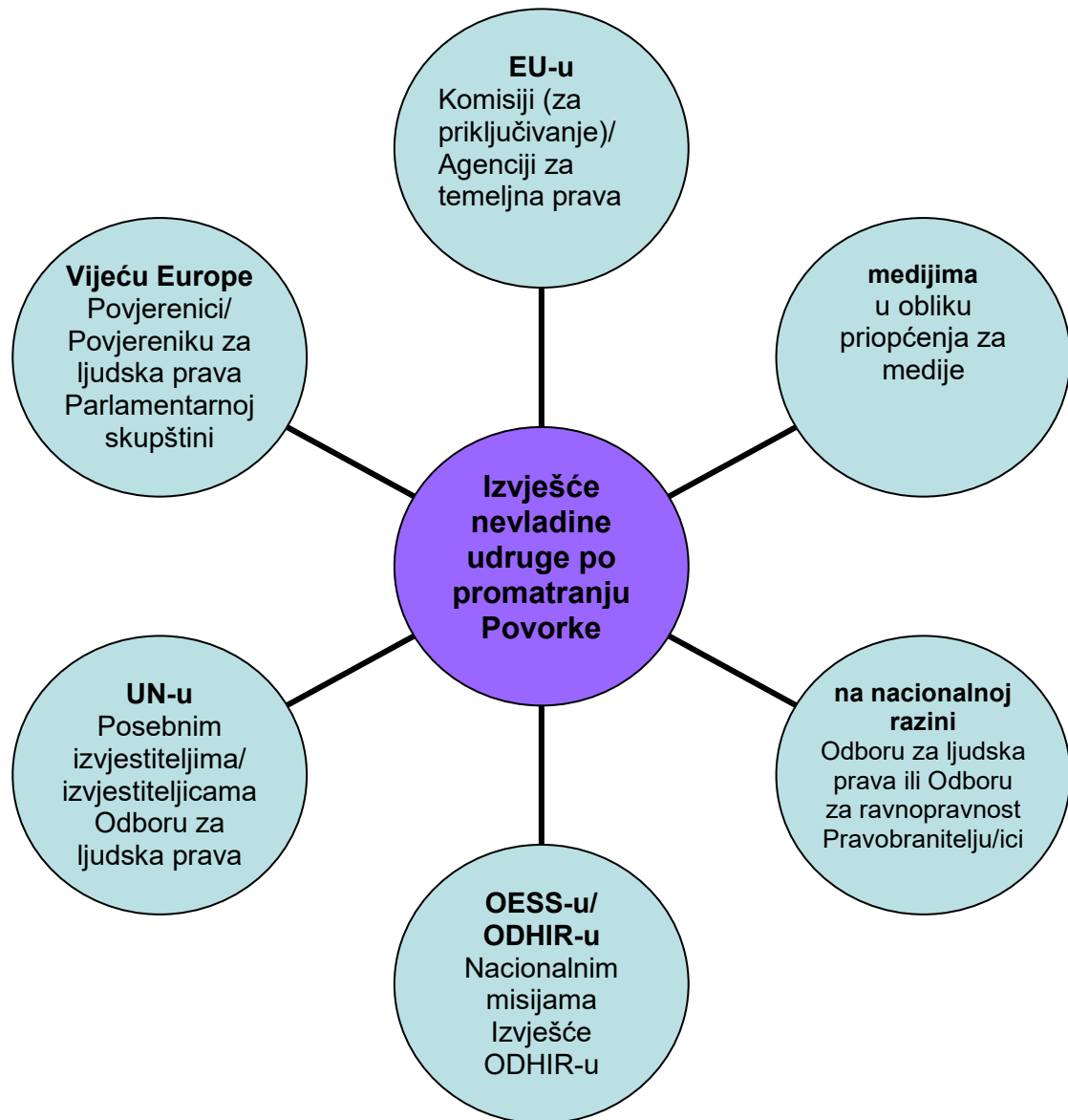
Za odgovarajući nastavak procesa potrebno je na vrijeme poduzeti još neke korake, kao na primjer:

- ✧ prijaviti svaki izgred do kojeg je došlo za vrijeme održavanja povorke policiji ili pučkom pravobranitelju/ici
- ✧ napisati izvještaj ili pismo različitim nacionalnim i međunarodnim ustanovama koje se bave ljudskim pravima
- ✧ iskoristiti izvještaj i podatke u njemu pri zagovaranju promjena u zakonodavstvu ili politici na državnoj razini
- ✧ odaslati podatke o glavnim pitanjima/problemima i van granica svoje zemlje (Vijeću Europe, Ujedinjenim narodima i, naravno, ILGA-Europe-u).

Većina ovih postupaka razrađena je u sljedećim poglavljima ovog priručnika. U nekim će slučajevima međunarodne institucije izdati izvještaj koji je moguće koristiti kao sredstvo utjecaja u borbi za promjene na državnoj razini. U drugim bi okolnostima moglo biti važno iznijeti slučaj pred sud. U oba slučaja potrebni su slični podaci.

4. Izvještavanje

U ovom dijelu priručnika možete pronaći podatke o načinu korištenja podataka prikupljenih putem promatranja Povorke ponosa. Ti se podaci mogu odaslati mnogim ustanovama koje zatim mogu djelovati na osnovi prikupljenih dokaza. Neke od tih ustanova mogu se doimati zastrašujućima i složenima, no unutar tih organizacija postoje tijela koja se bave unaprjeđivanjem prava LGBT osoba. Imajte na umu da ovaj popis nije iscrpan i da je moguće pronaći i druga tijela koja su prijateljski nastrojena spram prava LGBT osoba.

Prilikom obraćanja ovim institucijama, preporučljivo je povezivati situaciju koju opisujete s međunarodnim instrumentima navedenim u 2. dijelu priručnika. To vašem izvještaju daje veću težinu i tako će ga različite ustanove lakše razmotriti.

4.1. Sustav Ujedinjenih naroda

4.1.1. Odbor za ljudska prava

Važan mehanizam iznošenja problematike pred Odbor za ljudska prava je tzv. izvještaj iz sjene ("shadow report") temeljen na izvješću s promatranja Povorki ponosa. Takav izvještaj podnose nevladine udruge ili pojedinci/ke Odboru za ljudska prava kao dodatak službenom Vladinom izvještaju o stanju ljudskih prava

u zemlji. Na zahtjev Odbora, taj bi se postupak izvještavanja trebao redovito ponavljati, i to u pravilu svake četiri godine. U posljednje vrijeme nije neobično da zbog opterećenja Odbora dođe do odgode redovnih ispitivanja. Kako biste saznali kada je vaša država na redu za razmatranje Odbora potrebno je provjeriti bazu podataka tijela osnovanih na temelju UN-ovih konvencija o ljudskim pravima ("treaty bodies").²⁷

Izveštaji iz sjene odigrali su važnu ulogu u ukazivanju na kršenja ljudskih prava i usmjeravanju rada Odbora. Oni Odboru služe kao važan izvor podataka. Odbor može od države tražiti objašnjenje o kontroverznim pitanjima iznesenim u izvještaju nevladine udruge.

Primjeri pitanja koje Odbor za ljudska prava postavlja državama članicama

Na koji način domaće zakonodavstvo jamči učinkovito ostvarenje prava na okupljanje?

Koliko je zahtjeva za dozvolu javnog prosvjeda odbijeno i po kojoj osnovi?

(Izvor: Popis pitanja vezanih uz razmatranje drugog periodičnog izvještaja iz Azerbejdžana prihvaćenog od strane Odbora za ljudska prava 5. svibnja 2001.)

Neke nevladine udruge imaju iskustva s radom sustava Ujedinjenih naroda i mogu biti izvor korisnih savjeta pri izradi izvještaja iz sjene i podnošenju podataka Ujedinjenim narodima.

ARC International

John Fisher

Co-Director (kodirektor)

62, rue de Vermont, # 44

Geneva 1202

Tel.: +41-22-733-4705

Mobitel: +41-79-508-3968

Faks: +41-22-734-4761

john@arc-international.net

www.arc-international.net

International Service on Human Rights (ISHR)

Chris Sidoti

Director (direktor)

P.O. Box 16

CH-1211 Geneva 20

Switzerland

c.sidoti@ishr-sidh.ch

<http://www.ishr.ch>

²⁷ Popis zemalja koje čekaju razmatranje Odbora nalazi se na <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/RepStatfrset?OpenFrameSet>.

ISHR organizira radionice za obučavanje u međunarodnom pravu i načinu funkcioniranja UN-ovog sustava za ljudska prava.

OMCT International Secretariat

PO Box 21

8, rue du Vieux-Billard

CH-1211 Geneva 8

Switzerland

Tel.: + 41 22 809 4939

Faks: + 41 22 809 4929

omct@omct.org

http://www.omct.org/index_en.cfm?CFID=3658442&CFTOKEN=39202182

FIDH representation to the United Nations

15 rue des Savoises, CH-1205

Genève, Suisse

tel. + 41 22 700 12 88

faks + 41 22 321 54 88

<http://www.fidh.org>

4.1.2. Posebne/i izvjestiteljice/izvjestitelji i predstavnice/predstavnici

Postoji nekoliko posebnih izvjestiteljica/izvjestitelja ili posebnih predstavnica/predstavnika u sustavu Ujedinjenih naroda. Posljednjih nekoliko godina sve više njih pruža stvarnu podršku LGBT problematici, iznoseći u javnost slučajeve kršenja ljudskih prava LGBT osoba i njihovih pristaša. To čine tako što uključuju LGBT problematiku u svoje izvještaje i sastaju se s LGBT osobama za vrijeme posjeta njihovoj zemlji. Dio njih odlučio se čak na direktno vršenje utjecaja na vlade pojedinih zemalja, pa su nakon dobivanja podataka o ozbiljnim kršenjima ljudskih prava od vlada zatražile/i da poduzmu odgovarajuće mjere.

Popriličan broj posebnih izvjestitelja/ica bavi se pitanjem diskriminacije na temelju seksualne orijentacije, a taj se predmet proteže kroz sve posebne procedure. Vidi stranicu OHCHR-a

<http://www.ohchr.org/english/bodies/chr/special/sexualorientation.htm>

Kada je u pitanju zabrana Povorke ponosa ili nasilje nad njezinim sudionicama/ima, dva su najrelevantnija mandata Posebna predstavnica/Posebni predstavnik za branitelje/ice ljudskih prava i Posebna izvjestiteljica/Posebni izvjestitelj o slobodi izražavanja. Ove/i izvjestitelji/ce mogu stupiti u kontakt s vladom i zatražiti opravdanje za njezine postupke, primjerice zabranu Povorke ponosa. Usto, one/i mogu objaviti izvješće o stanju ljudskih prava u određenoj zemlji. Na ovaj način Posebne izvjestiteljice/Posebni izvjestitelji mogu utjecati na jačanje prava i vidljivosti LGBT osoba. To je, međutim, moguće samo onda kada dobivaju upotrebljive, činjenične podatke od ljudi ili udruga čija su prava ugrožena. Upravo je zato važno da im pošaljete prikupljene podatke.

Izvjestitelj i Predstavnicu koji se spominju niže u tekstu aktivno su se bavili pravima LGBT osoba.

Posebna predstavnicu za branitelje/ice ljudskih prava

istaknula je:

- zlostavljanje i napade na branitelje/ice prava seksualnih manjina
- povećanu opasnost s kojom se suočavaju one/i koje/i brane prava seksualnih manjina (s obzirom na društveno ustrojstvo, tradiciju i vjerske običaje kojima se opravdavaju kršenja ljudskih prava pripadnica/ka takvih grupacija)
- povećanu ranjivost pripadnica/ka seksualnih manjina i njihovih branitelja/ica na predrasude, marginalizaciju i javnu osudu
- zakonske odredbe koje se koriste u svrhu ograničavanja rada branitelja/ica ljudskih prava

Branitelji/ce ljudskih prava

Special Representative (Posebna predstavnicu):

Hina Jilani (Pakistan)

Pomoćnice: Melinda Ching Simon

MChingSimon@ohchr.org

i

Chloé Marnay-Baszanger

Cmarnay-baszanger@ohchr.org

Posebni izvjestitelj o slobodi izražavanja

zalagao se za:

- pravo na privatnost i povjerljivost (javno razotkrivanje osobnih podataka kao što su podaci o zdravstvenom stanju, građanski i pravni status, izvod iz matične knjige rođenih)
- mogućnost prosvjedovanja i izvještavanja o položaju seksualnih manjina
- mogućnost javnog izražavanja nečijeg seksualne orijentacije i rodnog identiteta (npr. odijevanjem, službenom promjenom imena, ponašanjem u javnosti i društvu)

Pravo na slobodu mišljenja i izražavanja

Special Rapporteur (Posebni izvjestitelj): Ambeyi

Ligabo

Pomoćnik: Luca Lupoli

llupoli@ohchr.org

Da bi mogle/i poduzeti potrebne mjere, Posebne/i izvjestiteljice/izvjestitelji i predstavnice/predstavnici trebaju zaprimiti što iscrpnije podatke. Činjenice ili pak opće stanje trebaju biti opisani što je jasnije moguće.

One/i će podatke iskoristiti na razne načine:

- 1) ako procijene da okolnosti zahtijevaju neposredno djelovanje, mogu se odlučiti na hitnu intervenciju, tj. direktno utjecati na vladu i zatražiti da odmah prestanu s kršenjem ljudskih prava

- 2) ako procijene da okolnosti ne zahtijevaju hitno djelovanje, dobivene podatke mogu iskoristiti u svom godišnjem izvještaju ili za vrijeme posjeta toj zemlji.

U slučaju da dođe do situacije koja zahtijeva **hitno djelovanje** neke od posebnih procedura UN-a (primjerice ako je aktivist/ica bespravno zadržan/a i prijeti mu/joj mučenje ili zlostavljanje), možete poslati podatke na sljedeću e-mail adresu: urgent-action@ohchr.org ili faksom na broj (41 22) 917 9006.

Više podataka o UN-ovim ugovorima koji se tiču ljudskih prava možete naći u: Office of the High Commissioner on Human Rights Factsheet No.30
The United Nations Human Rights Treaty System: An Introduction to the Human Rights Treaties and treaty bodies
<http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/fs30.pdf>

4.2. Vijeće Europe

Povjerenica/Povjerenik za ljudska prava

Funkcije:

Povjerenica/Povjerenik:

- zalaže se za obrazovanje i osviještenost u području ljudskih prava
- potiče učinkovito promatranje i puno uživanje ljudskih prava
- daje savjete kako zaštititi ljudska prava
- ukazuje na moguće nedostatke u ljudsko-pravaškim zakonima i praksi
- pomaže državama članicama u implementaciji standarda ljudskih prava Vijeća Europe.

Povjerenik je nedavno jasno obznanio da zabrane Povorki ponosa predstavljaju kršenje ljudskih prava (vidi dio 2.2.1.).

Kontakt

Thomas Hammarberg,
Commissioner for Human Rights of the Council of Europe
(Povjerenik za ljudska prava Vijeća Europe)
http://www.coe.int/T/Commissioner/About/welcome_en.asp
commissioner.humanrights@coe.int

Slučajevi kršenja ljudskih prava mogu se podnijeti i Parlamentarnoj skupštini Vijeća Europe. Više o tome u priručniku koji će proizaći iz konferencije "Ponos protiv predrasuda" (vidi uvod).

4.3. OESS

OESS omogućava sveobuhvatnu europsku tribinu o LGBT problematici u kontekstu OSCE-ovog mandata o ljudskoj dimenziji. Iako OESS nije ugovorna organizacija gdje bi pri pridruživanju države članice preuzele pravne obveze, OESS jest političko udruženje. OESS koristi politički pritisak kako bi ostvario

utjecaj na one države koje se ne drže načela ljudskih prava i vladavine prava na koje su se obvezale pri ulasku u udruženje.

Važnost koju OESS pridaje LGBT pravima povećala se u zadnjih nekoliko godina nakon što je OESS prihvatio prošireni mandat u području tolerancije i nediskriminiranja. Iako se neke države članice OESS-a ne slažu s tim da "seksualna orijentacija" spada u osnove za diskriminaciju protiv koje je uperen rad OESS-a, mnoge su OESS-ove Misije i ustanove otvorene za uključivanje LGBT osoba u aktivnosti koje promiču toleranciju i nediskriminiranje.

Ured za demokratske ustanove i ljudska prava (ODIHR)

Ured za demokratske ustanove i ljudska prava (ODIHR) je OESS-ova institucija koja pomaže zemljama sudionicama "da osiguraju potpuno poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, da poštuju vladavinu prava, promiču načela demokracije i da stvaraju, jačaju i štite demokratske ustanove, te da promiču toleranciju u cijelom društvu".

ODIHR je stacioniran u Varšavi. Od svog se osnivanja 1990. godine postojano širio, tako da danas uključuje odjel za ljudska prava i program tolerancije. ODIHR danas zapošljava preko 140 članova/članica osoblja i djeluje na području čitave OESS regije.

Program "Tolerancija i nediskriminiranje" (TND) i Odsjek za ljudska prava od posebne su važnosti za LGBT grupe i udruge. TND program nadzire nasilne činode netrpeljivosti u OESS-ovoj regiji, a Odsjek za ljudska prava nadzire probleme vezane uz slobodu okupljanja i udruživanja u OESS-ovoj regiji.

Kontakt

Human Rights Department (Odsjek za ljudska prava)

Al. Ujazdowskie 19

00-557 Warsaw

Poland

Tel.: +48 22 520 0600

Faks: +48 22 520 0605

humanrights@odihr.pl

<http://www.osce.org/odihr/13460.html>

Terenske misije OESS-a

OESS ima 18 misija i terenskih operacija koje se nalaze u Jugoistočnoj Europi, Zakavkazju, Istočnoj Europi i Srednjoj Aziji. One djeluju "na terenu" kako bi potpomogle politički razvoj, spriječile ili razriješile sukobe i promicale civilno društvo i vladavinu prava.

Na nacionalnoj razini ove misije mogu biti prve kojima će se obratiti pojedinci/ke i nevladine udruge čija su prava bila prekršena. LGBT udruge u Kirgistanu i Srbiji izvijestile su o pozitivnim iskustvima s Misijama OESS-a; u Biškeku je OESS-ov centar bio domaćin okruglog stola o netrpeljivosti spram LGBT osoba, dok je u Nišu lezbijska grupa bila uključena u projektu Misije OESS-a "Policija u zajednici" ("community policing"). Da biste saznale/i više o OESS-ovim misijama, posjetite OESS-ovu web stranicu:

<http://www.osce.org/about/13510.html>

4.4. Europska unija

Postoje različiti kanali za predstavljanje problema ustanovama Europske unije. Jedan od djelotvornih načina da se problem obznani na europskom nivou je putem uspostavljanja kontakta s Međugrupom za prava lezbijki i gejeva.

Ciljevi

Međugrupa Europskog parlamenta je interesna grupa čiji su ciljevi:

- zaštita i promicanje prava LGBT osoba u ustanovama Europske unije i društvu u cjelini
- nastavak borbe protiv diskriminacije
- promicanje jednakosti i različitosti
- nastojanje da LGBT prava i dalje budu na čelu programa Europskog parlamenta

Tko je tko?

Međugrupa za prava lezbijki i gejeva temelji se na potpori različitih stranaka, a zalaže se za promicanje prava i interesa LGBT osoba. Ima mali Upravni odbor i više od 150 članova/članica unutar ustanova EU-a (više od pola njih su zastupnice/zastupnici u Europskom parlamentu).

Upravni odbor

Upravni odbor se sastoji od predsjednice/ka i potpredsjednica/ka koje/i se sastaju jednom mjesečno kako bi se upoznale/i s najnovijim razvojem događaja i raspravile/i daljnje djelovanje Međugrupe.

Predsjednik:

[Michael Cashman - PES / UK mcashman@europarl.eu.int](mailto:mcashman@europarl.eu.int)

Potpredsjednice/i:

[Sophie in't Veld - ALDE / NL sintveld@europarl.eu.int](mailto:sintveld@europarl.eu.int)

[Alexander Stubb - EPP / FI astubb@europarl.eu.int](mailto:astubb@europarl.eu.int)

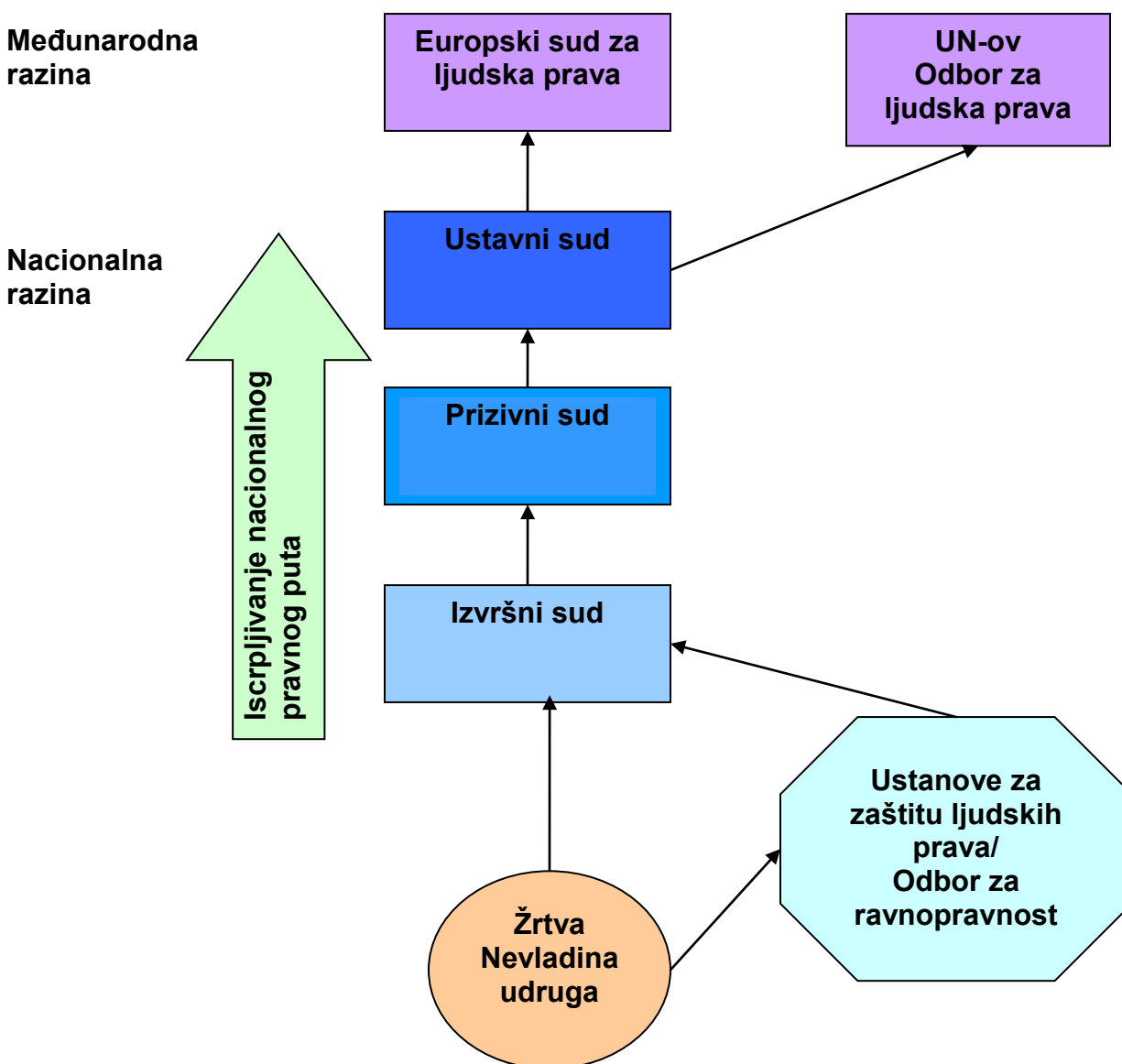
[Raül Romeva i Rueda - Green/ALE SP rromeva@europarl.eu.int](mailto:rromeva@europarl.eu.int)

Više podataka nalazi se na:

<http://www.gayandlesbianrightsintergroup.com/about.htm>

5. Pravni postupak

U nekim je slučajevima dobra strategija iznijeti slučaj pred državne i međunarodne sudove. Kao što vidimo na donjoj slici, slučaj se dovodi na međunarodnu razinu nakon što su sve druge pravne mogućnosti na državnoj razini iscrpljene. Također se podrazumijeva da je prethodno zatražen pravni savjet na nacionalnoj razini. Pravni savjet može pružiti privatni odvjetnik/ca, udruge koje se bave zaštitom ljudskih prava (npr. državne ustanove za zaštitu ljudskih prava) ili nevladine udruge koje se upuštaju u strateške pravne bitke (npr. udruga Interights). Usto, pokretanje pravnog postupka podrazumijeva prethodnu identifikaciju žrtve i počinitelja/ice kršenja ljudskih prava. Kada se radi o Povorci ponosa, počinitelj je najčešće policija ili pak gradonačelnik/ca (ako se radi o zabrani povorke), a žrtva udruga ili sudionice/i kojima nije dozvoljeno da koračaju u povorci ili su pak bile/i izložene/i nasilju.

Kada je moguće pokrenuti pravni postupak?

- U slučaju da gradonačelnik/ca ili upravne vlasti zabrane Povorku ponosa
- U slučaju nasilja policije i vojske nad sudionicama/ima povorke
- U slučaju da vlasti odbiju zaštititi sudionice/ke povorke od nasilnih napada protu-prosvjednica/ka

Kako se razvija i napreduje pravni postupak?

- Pojedinaac/ka i/ili nevladina udruga iznose slučaj pred sud
- Odbor za ljudska prava ili Odbor za ravnopravnost daje podršku slučaju
- Nevladina udruga daje podršku strateškom slučaju

5.1. Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda

Odbor za ljudska prava sačinjava 18 stručnjaka/inja koje/i se sastaju tri puta godišnje. Odbor nadgleda poštivanje odredbi navedenih u Paktu. Probleme se pred Odbor iznosi ili u obliku izvještaja (izvještaj iz sjene spomenut u 4.1.1.), ili u obliku pojedinačne žalbe.

Pojedinačne žalbe je moguće iznijeti pred Odbor za ljudska prava u slučaju da je država ratificirala Prvi fakultativni protokol uz "Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima".²⁸ Procedura je slična kao i kada se iznosi slučaj pred Europski sud za ljudska prava. Deklaracija i Pakt nadopunjeni su rezolucijama koje izričito spominju pravo na mirno okupljanje.

Uvjeti koji se moraju zadovoljiti kako bi se mogla podnijeti žalba Odboru za ljudska prava:

- Država mora biti potpisnica "Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima"²⁹ i Prvog fakultativnog protokola.
- Država ili netko tko djeluje u njezino ime mora biti odgovoran/na za kršenje prava sadržanog u Paktu.
- Može se raditi o kršenju negativne dužnosti (ometanje korištenja prava) ili o kršenju pozitivne dužnosti (izostanak djelovanja u svrhu zaštite ljudskih prava).
- Nacionalni pravni put je iscrpljen; slučaj je prosljeđen svim sudovima na državnoj razini bez postizanja zadovoljavajućeg rezultata.
- Žalbu može podnijeti žrtva ili njegov/njezin zastupnik/ca.

Više podataka o žalbenom postupku potražite na web stranici

<http://www.ohchr.org/english/bodies/petitions/individual.htm#contact>

Kontakt

Petitions Team (Tim za podneske)
Office of the High Commissioner for Human Rights

²⁸ Popis država koje su ratificirale Protokol nalazi se na

<http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/5.htm>

²⁹ Popis država koje su potpisale i ratificirale Pakt dostupan je na web stranici

<http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/4.htm>

(Ured Visoke povjerenice/Visokog povjerenika za ljudska prava)
United Nations Office at Geneva (Ured Ujedinjenih naroda u Ženevi)
1211 Geneva 10, Switzerland
Faks: + 41 22 917 9022
(osobito za hitne slučajeve)
E-mail: tb-petitions@ohchr.org

5.2. Europski sud za ljudska prava

Sud sačinjava po jedan predstavnik/ca iz svake od država stranaka (trenutačno ih je 45). Suce/sutkinje bira Parlamentarna skupština Vijeća Europe na mandat od šest godina. Obično se radi o akademikima, državnim sucima/sutkinjama i odvjetnicima/ama.

Suci/sutkinje zasjedaju u grupama od 3, 7 ili 17, ovisno o vrsti slučaja o kojem se radi. Kada se slučaj pošalje sudu u Strasbourgu, najprije prolazi kroz prijavni ured koji djeluje kao filter i provjerava je li slučaj utemeljen u zakonu i može li ga se iznijeti pred Sud (primjerice, u slučaju da je iscrpljen nacionalni pravni put). Prijavni ured također pruža administrativnu podršku Sudu.

Uvjeti koji se moraju zadovoljiti kako bi se slučaj mogao iznijeti pred Europski sud za ljudska prava:

- Došlo je do kršenja jednog od prava sadržanog u "Europskoj konvenciji o ljudskim pravima".
- Žalba se mora ticati postupaka državnih vlasti, bilo u djelovanju ili izostanku djelovanja (u skladu s pozitivnim dužnostima).
- Tužitelj/ica treba biti pojedinac/ka ili udruga iz države stranke "Europske konvencije o ljudskim pravima".
- Nacionalni pravni put je iscrpljen; slučaj je proslijeđen svim sudovima na državnoj razini bez postizanja zadovoljavajućeg rezultata.
- Slučaj treba dospjeti pred Sud u Strasbourgu unutar šest mjeseci od posljednje odluke na državnoj razini.

Obrazac za prijavu dostupan je na svim jezicima koji se govore u državama članicama Vijeća Europe na web stranici

<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Applicants/Information+for+applicants/Application+form/>

Podaci o načinu rada Suda nalaze se na web stranici

<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/The+Court/The+Court/History+of+the+Court/>

Interights je nevladina udruga sa sjedištem u Londonu uspostavljena za promicanje ljudskih prava kroz sudsku praksu. Pruža podršku slučajevima diljem svijeta u svrhu poboljšanja mehanizama zaštite ljudskih prava i pravosuđa. Područja plana rada udruge Interights u koja spadaju slučajevi vezani uz Povorku ponosa su jednakost na temelju seksualne orijentacije i sloboda izražavanja.

Interights
Lancaster House
33 Islington High Street
London N1 9LH
United Kingdom
Tel.: ++44 (0)20 7278 3230
ir@interights.org
<http://www.interights.org>

Ukoliko odlučite iznijeti slučaj pred Europski sud za ljudska prava, možete zatražiti udrugu ILGA-Europe da posreduje u svojstvu *amicus curiae*. To znači da će ILGA-Europe moći savjetovati Sud o stanju ljudskih prava LGBT osoba u vašoj zemlji i u Europi općenito.

Za više podataka kontaktirajte maxim@ilga-europe.org.

Završne primjedbe:

- S obzirom na velik broj slučajeva koji se iznose pred oba mehanizma zaštite ljudskih prava, moguće je da će proći nekoliko godina od podnošenja žalbe do njezinog razrješenja.
- Ukoliko je država protiv koje se podnosi žalba ratificirala "Europsku konvenciju o ljudskim pravima", preporučuje se da se žalba iznese pred Europski sud za ljudska prava. Glavni razlozi za to su:
 - Sud ima utvrđenu sudsku praksu u odnosu na slobodu okupljanja i prava LGBT osoba. Osim toga, odluke Suda države najčešće primijene unutar nekoliko godina od donošenja presude.
 - Pravosuđe Odbora za ljudska prava u odnosu na pravo na slobodu okupljanja je manje razvijeno negoli pravosuđe Europskog suda za ljudska prava.
- Pokretanje sudskog postupka može financijski opteretiti pojedince/ke i nevladine udruge. Savjetujemo vam da zatražite financijsku potporu ili potporu ustanova koje će poduprijeti vaš slučaj (primjerice državnih ustanova za zaštitu ljudskih prava).
- Iznošenje slučaja pred sud zahtijeva poznavanje zakona i mehanizama zaštite ljudskih prava. Iz tog je razloga neophodno zatražiti savjet odvjetnika/ce koja/i poznaje državni i međunarodni pravni put.

Dodatak

Priprema za nadgledanje kršenja ljudskih prava

Izvori o nadgledanju kršenja ljudskih prava

Equitas, *Monitoring and Advocacy*

<http://www.equitas.org/english/ed-manuals/downloads/CHRF-Manual-Fac-IH RTP-English2004-S7-MKT.pdf>

University of Minnesota Human Rights Library Training Manual on Human Rights monitoring

<http://www1.umn.edu/humanrts/monitoring/index.html>

Huridocs, *What is monitoring*, Manuel Guzman and Bert Verstappen, 2003.

<http://www.huridocs.org/popbmon.htm>

Huridocs, *What is documentation*, Manuel Guzman and Bert Verstappen, 2001.

<http://www.huridocs.org/popbdoc.htm>

New Tactics, *Uncovering the Evidence*, Luis Fondebrider

http://database.newtactics.org/NewTactics/notebooks.aspx?Name=Fondebrider_Uncovering&ID=997

Office of the High Commissioner for Human Rights: *the United Nations Human Rights Treaty System: An Introduction to the core human rights treaties and the treaty bodies*, Fact Sheet No. 30.

<http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/fs30.pdf>

Office of the High Commissioner for Human Rights: *Seventeen Frequently Asked Questions about United Nations Special Rapporteurs*, Fact Sheet No.27

<http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/factsheet27.pdf>

Office of the High Commissioner for Human Rights: *Training manual on Human Rights Monitoring*, professional training series no. 7.

http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/train7_a.pdf

Frontline, *Human Rights Human Wrongs: A guide to the human rights machinery of the United Nations*, 2001.

<http://www.frontlinedefenders.org/manuals/901>

Dokumenti o nadgledanju povorki i prosvjeda

University of Minnesota Human Rights Library Training Manual on Human Rights Monitoring - Chapter XV: Monitoring Demonstrations and Public Meetings

<http://www1.umn.edu/humanrts/monitoring/chapter15.html>

Dominic Bryan & Neil Jarman, Independent intervention: Monitoring the police, parades and public order, Democratic Dialogue, 1999.
<http://www.democraticdialogue.org/report12/report12.htm>

National Lawyers Guild, Legal Observer Training Manual, 2003.
Dostupno na http://www.nlg.org/resources/LO_Manual.pdf

Kontakt-adrese nevladinih udruga

Ukoliko razmišljate o organiziranju nadgledanja Povorke ponosa, možete stupiti u kontakt sa sljedećim udrugama i upitati ih za savjet. Njima ćete također slati svoje izvješće.

ILGA-Europe

Christine Loudes, Policy and Research Officer
(referentica za politiku udruge i istraživanje)

christine@ilga-europe.org

Maxim Anmeghichean, Programme Director (direktor programa)

maxim@ilga-europe.org

www.ilga-europe.org

Arc International

John Fisher, Co-Director (kodirektor)

john@arc-international.net

www.arc-international.net

Amnesty International

<http://www.amnesty.org/>

Human Rights Watch

Scott Long, Director, Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Rights Program
(direktor programa za prava lezbijki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba)

longs@hrw.org

<http://www.hrw.org/doc/?t=lgbt>

International Gay and Lesbian Human Rights Commission (Međunarodna komisija za ljudska prava gejeva i lezbijki)

Paula Ettelbrick, Executive Director (izvršna direktorica)

pettelbrick@iglhrc.org

<http://www.iglhrc.org>

Midnight Special Law Collective

info@midnightspecial.net

<http://www.midnightspecial.net/index.html>

Front Line defenders of Human Rights Defenders

info@frontlinedefenders.org

<http://www.frontlinedefenders.org/>

International Service on Human Rights (ISHR)

Chris Sidoti, Director (direktor)

c.sidoti@ishr-sidh.ch

<http://www.ishr.ch>

Prevela: Iva Radat